

SÖZLÜKTEN NASIL YARARLANIRIZ?

Bir dilin veya dillerin sözcük hazinesini söyleyiş ve yazılış şekilleriyle veren, sözcüğün kökünü esas alarak, bunların başka unsurlarla kurdukları sözleri ve anlamlarını, değişik kullanışlarını gösteren eserlere **sözlük** denir.

Sözlükte sözcükler alfabetik sıraya göre yer alırlar. Sözlükten daha verimli yararlanabilmek için dilimizdeki harf ve sesleri tanıyalım:

Türkçede 29 harf vardır. Bunlardan 21 tanesi ünsüz, 8 tanesi ünlüdür.

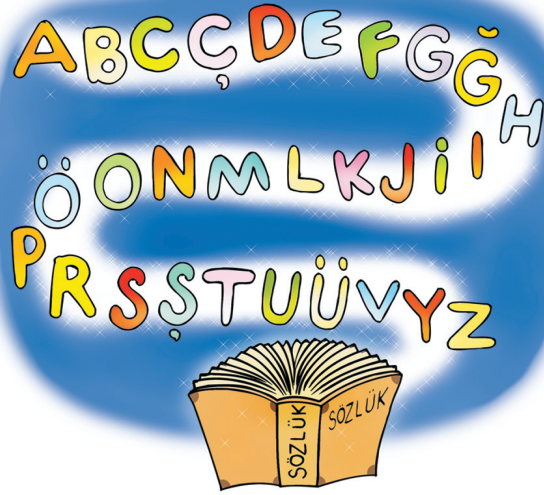
ünsüz harfler	b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z
ünlü harfler	a, e, ı, i, o, ö, u, ü

Harfler, alfabede belli bir sıraya göre dizilirler. Harfler birleşerek heceleri, heceler birleşerek sözcükleri oluşturur.

Sözcük, tek başına kullanılabilen anlamı veya görevi bulunan ses veya sesler topluluğudur.

Anlamını bilmediğimiz sözcüklerin anlamlarını sözlükten öğrenebiliriz. Sözlükte, sözcüklerin dildeki anlamları numaralanmış bir biçimde verilmektedir. 1 ile gösterilen anlam, sözcüğün **temel anlamı**dır.

"a" harfi alfabede "b" harfinden önce geldiği için sözlükte de "a" harfi ile başlayan bir sözcük "b" harfiyle başlayan bir sözcükten önce gelir.

Eğer sözcüklerin ilk harfi aynı ise ikinci harfe bakılır. Sözcüklerin birinci ve ikinci harfleri aynı ise bir sonraki harfe bakılır.

Örneğin, sözlükte;

ad sözcüğü **ak** sözcüğünden,

ayak sözcüğü **ayık** sözcüğünden,

araba sözcüğü **aralık** sözcüğünden önce gelir.

Bu konuyla ilgili örneklerimizi inceleyelim:

- ★ "çanta, çalım, çakı, çakıl" sözcüklerinin sözlük sıralamasını bulalım:

- ★ "başarı, barış, bakış, balon" sözcüklerinin sözlük sıralamasını bulalım:

Dilin en küçük unsuru **ses**lerdir. Bu sesleri göstermemizi sağlayan işaretler ise **harfler**dir. Sesler bir araya gelerek heceleri oluşturur. Heceler de anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde bir araya geldiklerinde **sözcükleri** oluşturur. Sözcükler de duygu ve düşüncelerimizi ifade edecek şekilde belli kurallar çerçevesinde bir araya gelerek **cümleleri** oluşturur.

Duygu ve düşüncelerimizi anlatmak için cümlelerden yararlanırız. Kendimizi doğru ifade edebilmek için cümle içinde kullanacağımız sözcüklerin anlam özelliklerine dikkat etmeli ve uygun sözcük seçmeliyiz.

Bu konuyla ilgili örneklerimizi inceleyelim:

"**Bahçeye ağaç *ektik*.**" cümlesinde altı çizili sözcük yanlış anlamda kullanılmıştır. Çünkü fidan ekilir, ağaç ekilmez. Cümlemizin şu şekilde olması gerekir: "**Bahçeye ağaç *diktik*.**"

Bazı sözcüklerin tek başlarına anlamları vardır. Ancak bazılarının tek başına anlamları yoktur. Bunlar cümle içindeki kullanımına göre anlam kazanırlar.

Bu konuyla ilgili aşağıdaki tabloyu inceleyelim:

tek başına anlamı olmayan sözcüklerden bazıları		tek başına anlamlı sözcüklerden bazıları	
• ile	• dahi	• Ali	• bardak
• ve	• bile	• kalem	• Türkiye
• ama	• sanki	• okul	• kâğıt
• ki	• çünkü	• sıcak	• ağaç
• fakat	• hele	• az	• temizlik
• da	• hatta	• gözlük	• mutluluk
• ya da	• üstelik	• duvar	• saygı
• veya	• yani	• kirli	• özenli

HARFLERİN ÖZELLİKLERİ

1. Ünlü (Sesli) Harfler:

Alfabemizde 8 tane ünlü harf vardır. Bunlar, incelik ve kalınlık bakımından ikiye ayrılır:

kalın ünlüler
• a
• ı
• o
• u

ince ünlüler
• e
• i
• ö
• ü

Türkçe sözcüklerde ünlü harflerin kalınlık veya incelik bakımından benzerliği kuralına, **büyük ünlü uyumu** denir. Bu kurala göre sözcüklerin ilk hecesinde kalın bir ünlü varsa diğer hecelerdeki ünlüler de kalın olmalıdır.

Örneğin; "dolap" sözcüğünün ilk hecesinde "o" kalın ünlüsü vardır. İkinci hecesinde de "a" kalın ünlüsü vardır. Bu yüzden bu sözcük büyük ünlü uyumuna uyar. Ancak "kitap" sözcüğünde "i" ince, "a" kalın ünlü olduğundan bu sözcük büyük ünlü uyumuna uymaz.

2. Ünsüz (Sessiz) Harfler:

Alfabemizde 21 tane ünsüz harf vardır. Bunlar sertlik ve yumuşaklık bakımından ikiye ayrılır:

sert ünsüzler
• ç
• f
• h
• k
• p
• s
• ş
• t

yumuşak ünsüzler	
• b	• r
• c	• v
• d	• y
• g	• z
• ğ	
• j	
• m	
• n	

Türkçede iki ünlü harf yan yana gelmemelidir. Bu yüzden ünlü harfle biten bir sözcüğe ünlü harfle başlayan bir ek geldiğinde sözcük ile ek arasına "y, ş, s, n" ünsüzlerinden biri girer. Bu harflere **kaynaştırma harfi** denir.

Bu konuyla ilgili örnekleri inceleyelim:

bahçe + -e → bahçeye

yedi + -er → yedişer

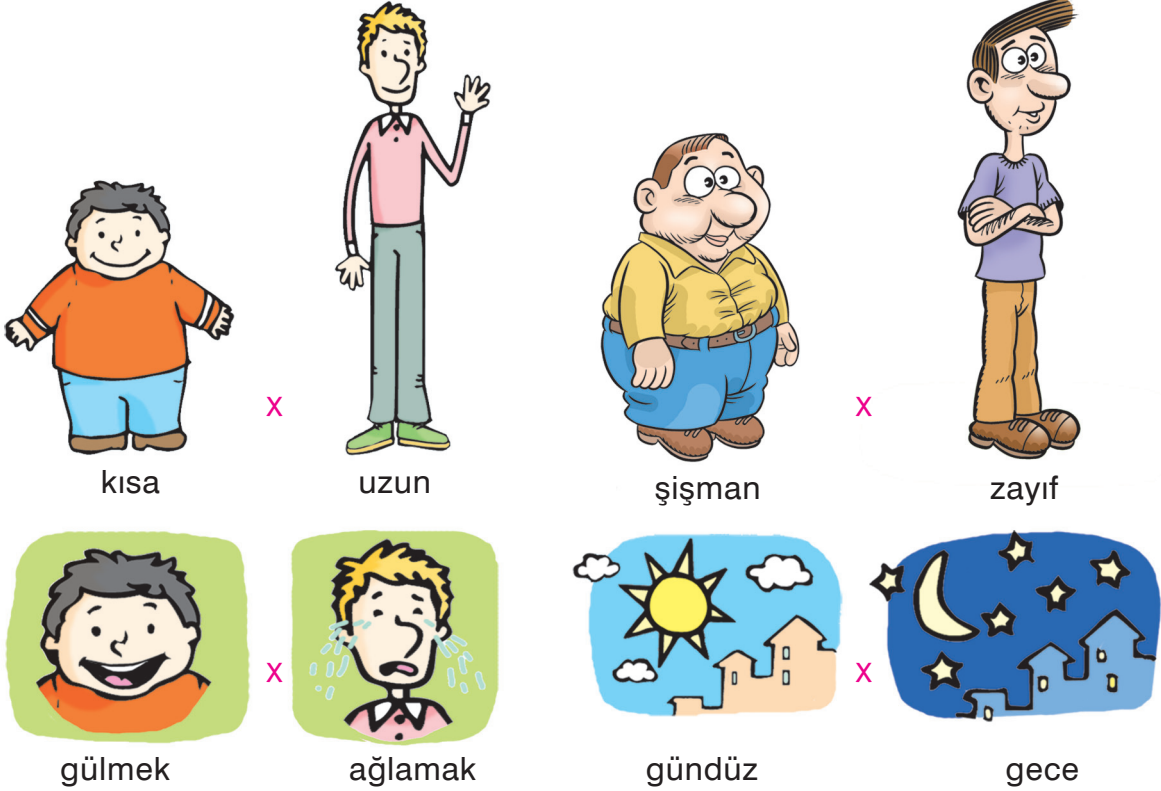
kapı + -in → kapının

kedi + -e → kediyeye

SAVAŞ VE BARIŞ'IN ÖYKÜSÜ

Savaş ve **Barış** iki yakın arkadaştı. Savaş **uzun** ve **zayıf**, Barış ise **şişman** ve **kısaydı**. Bu iki arkadaş **gece gündüz** birbirlerinden ayrılmazlardı. Savaş kitap okumayı, Barış ise en çok hayvanlarla uğraşmayı severdi. Savaş'ın kalbi de hayvan sevgisiyle doluydu ama Barış kadar ilgilenmiyordu onlarla. Barış hayvanlarla ilgilendiği zamanlarda **ağlarken gülüyor**, gözleri ışıltıyordu. Yüreği sevgiyle doluyordu.

Bu parçada renkli yazılmış sözcüklerin anlam özelliklerine dikkat ettiniz mi? Bu sözcükleri anlam bakımından inceleyelim:

Yukarıda görselleriyle birlikte verilen sözcükler karşıt anlamlıdır.

Karşıt (Zıt) Anımlı Sözcükler: Birbirinin tam tersi anlamları ifade eden sözcüklere "karşıt (zıt) anlamlı sözcükler" denir.

yaz

kış

ÖYKÜ (HİKÂYE)

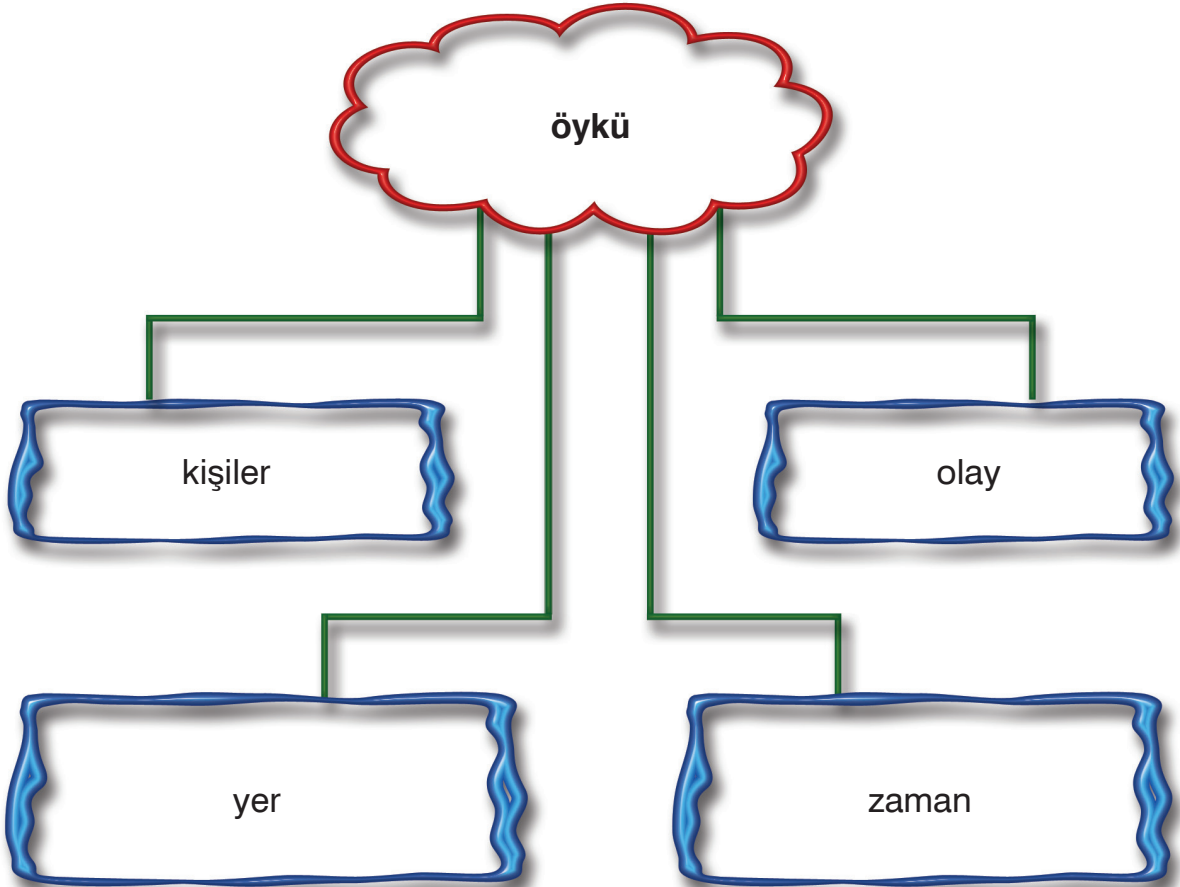
Öykü, gerçek olan ya da tamamen hayal ürünü olan bir olay ya da durumu anlatmamızı sağlayan eğlenceli bir yazı türüdür.

Öykülerde insan yaşamının bir bölümü anlatılabileceği gibi yazar, kendi hayatını da anlatabilir. Bazen de öykülerde anlatılanlar gerçek dışı olabilir. Bu tarz öykülerde yazar, tamamen hayal gücünü kullanarak öyküsünü oluşturur. Ancak öyküde anlatılanların gerçeğe uygun bir biçimde sunulmasına dikkat edilir.

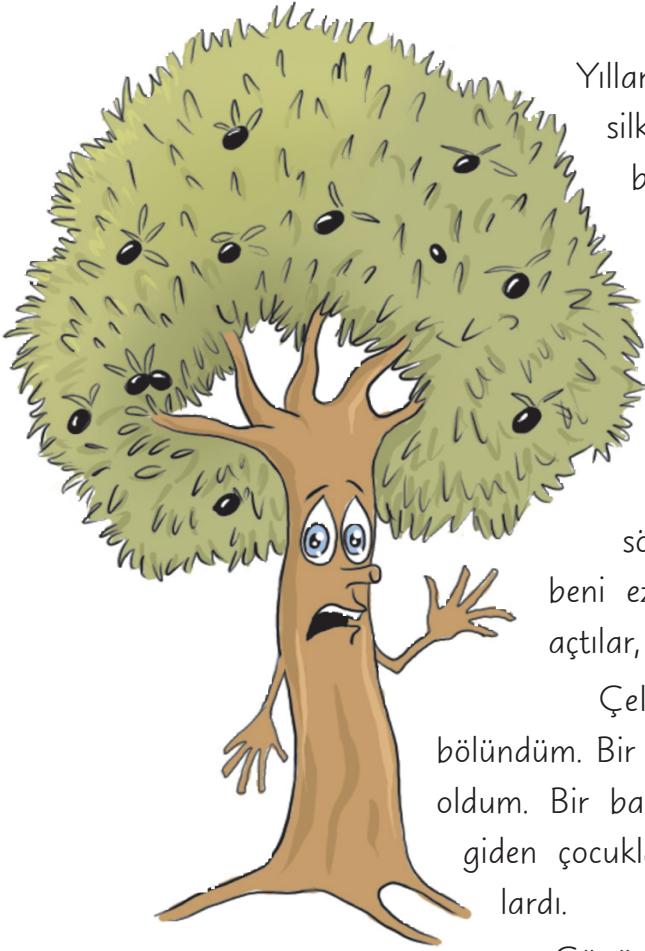
Her öyküde bir olay, olayı yaşayan kişi ya da kişiler, olayın geçtiği yer ve zaman unsurları bulunur. Öyküde ön planda olan kişiye ise "öykünün kahramanı" denir.

Öykünün unsurlarını belirlemek, öykü haritasını oluşturmamızı sağlar. Bu unsurlar şu şekilde tanımlanır:

1. **Olay** : Öyküde üzerinde durulan yaşantı ya da durumdur.
2. **Kişiler** : Öyküde anlatılan olayı yaşayanlardır.
3. **Yer** : Olayın yaşandığı çevre ya da mekândır.
4. **Zaman** : Olayın geçtiği dönem, ay, mevsim ya da gündür.

BİR KİTAP ANLATIYOR

Ben, dağlarda unutulmuş bir ağaçtım. Yıllarca kendi kendime yaşadım. Bir sabah silkinerek uyandım. İki el, gövdemle ağır bir balta vuruyordu. Derin bir sızı duydum. "Artık hayatım sona erdi." dedim. Meğer aldanmışım.

Biraz sonra iri gövdemle yere yıkıldım. İşçiler, beni bir arabaya koydular, kâğıt fabrikasına götürdüler. Elektrikli bir bıçkı, üzerimde türküler söyledi. Makinelerin kocaman ağızlarında beni ezdiler, hamur yaptılar. Sonra ince ince açtılar, kuruttular, kâğıt oluverdim.

Çelik bıçaklarıyla yeniden parçalara bölündüm. Bir el bu parçalarımı topladı, bağladı; defter oldum. Bir başka el aldı, kırtasiyeye götürdü. Okula giden çocuklar karşımda duruyorlar, bana bakıyorlardı.

Günün birinde, bir adam, beni alıp evine götürdü. Elindeki kalemle sayfalarımın üzerine bir şeyler yazmaya başladı. Bu adam geceleri de çalışıyordu. O, bir kitap yazıyordu. Adam, son sayfama kadar yazdı. Beni alıp basımevine götürdü. Ben işte böyle doğdum. Şimdi, yapraklarımdan binlerce insan bilgi topluyor. Öğrencilerin sıralarında, öğretmenlerin elinde, evlerin raflarında beni görebilirsiniz.

"Doğan Kardeş" dergisinden

Bu parçada bir ağacın öyküsü anlatılmaktadır. Ağaç, öykümüzün kahramanıdır. Ağacın kitap olana kadar başından geçenler ise öykünün "olay" unsurudur.

Bu öyküde dikkati çeken diğer bir nokta ise ağacın insan gibi konuşmasıdır. İnsana ait özelliklerin insan dışındaki varlıklara aktarılmasına "kişileştirme" denir. O hâlde bu öyküde ağaç kişileştirilmiştir.

Tabloyu Tamamlayalım

Aşağıdaki tabloyu örnekteki gibi tamamlayın.

sözcük	ses sayısı	ünlüler	ünsüzler
1. kâğıt	5	a, l	k, ğ, t
2. İstanbul			
3. Avrupa			
4. kitaplık			
5. buzdolabı			
6. birinci			
7. bileklik			
8. sandalye			
9. zeytin			
10. güncel			
11. televizyon			
12. uğurlu			
13. tencere			
14. eğlenceli			
15. gezegen			
16. sevinç			

Birey ve Toplum

Kazanım 4: Söz varlığını geliştirme

Aşağıdaki cümlelerde kaynaşma olayı olan sözcükleri bulun.

cümle	kaynaşma olayı
1. Çocuk, ayağını burkmuş.	ayağı - n - ı
2. Bahçede yedişerli gruplar oluşturduk.	
3. Öğretmenimiz, sıraya yazmamamızı söyledi.	
4. Sanatçı, sahneye çıkarken düşmüş.	
5. Komşu, komşunun külüne muhtaçtır.	
6. Elindeki suyu çiçeklere döktü.	
7. Kırılan elinin acısına dayanamadı.	
8. Kalemimi ödünç alabilir miyim?	
9. Okulda altışarlı saymayı öğrendik.	
10. Ahmet'in silgisi bende kalmış.	
11. Odamın perdesi yırtılmış.	
12. Bu olanları Aslı'ya da anlatacağım.	
13. Kitaplarını masaya bıraktı.	
14. Masanın örtüsü kirlenmiş.	

Birey ve Toplum

Kazanım 2: Okuduğunu anlama

Kazanım 4: Söz varlığını geliştirme

Çiftçinin oğulları birbirleriyle hiç geçinemez, durmadan çekişirlermiş. Babaları ne dediyse kâr etmemiş. Sözle başa çıkamayacağını anlayan adam, bir deste çubuk istemiş. Çubuklar gelince onları bir araya bağlamış. Daha sonra çubukları oğullarına verip “Kırın bakalım şunları.” demiş. Çocuklar uğraşmışlar ama kıramamışlar. Bunun üzerine çiftçi, demeti çözmüş, teker teker oğullarına vermiş. Çocuklar çubukların hepsini kolayca kırmışlar.

Baba: “Görüyorsunuz ya çocuklarım, siz de birleşerseniz düşmanlarınız size bir şey yapamaz. Ancak birbirinizle geçinemez, çekişerseniz, düşmanlarınıza karşı koyamaz, yenilirsiniz.” demiş.

(1 ve 2. soruları parçaya göre yanıtlayın.)

1. Bu parçada aşağıdakilerden hangisi vurgulanmaktadır?

- A. Birlik ve beraberlikle her güçlük aşılabilir.
- B. Güçlü olmanın yolu çok çalışmaktan geçer.
- C. Güçlü olmak istiyorsanız sağlığınıza dikkat edin.

2. Bu parçaya en uygun başlık aşağıdakilerden hangisidir?

- A. Çiftçinin Sorunları
- B. Ailem ve Ben
- C. Birlik ve Dayanışma

3. Aşağıdaki sözcüklerden hangisinin hece sayısı farklıdır?

A. misafir

B. kütüphane

C. yiyecek

4. “Hurda, huylu, husus” sözcüklerinin sözlük sırası aşağıdakilerden hangisidir?

A. husus, huylu, hurda

B. hurda, huylu, husus

C. hurda, husus, huylu

5.

Resmi verilen sözcük kaç ses-
ten oluşmaktadır?

A. 8

B. 7

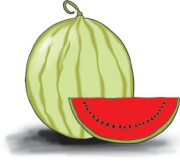
C. 6

6. 1.

kardeş

2.

karpuz

3.

karınca

4.

karga

Yukarıdaki sözcüklerden hangi-
lerinin yerleri değiştirilirse, söz-
cükler alfabetik sıraya göre di-
zilmiş olur?

A. kardeş - karınca

B. karpuz - karga

C. karpuz - karınca

7. Aşağıdaki çocuklardan hangisi-
nin cümlesi ünsüz sayısı baki-
mından diğerlerinden farklıdır?

A.

Annemi çağırdım.

B.

Kitapları okudum.

C.

Defterleri aldım.

8. “Kömür – kömürcü – kömürlük”
sözcüklerindeki anlam ilişkisi
aşağıdakilerin hangisinde var-
dır?

A. göl – gözlükçü – gözlük

B. kitap – kitapçı – kitaplık

C. simit – simitçi – susam